

STYLE SHEET WAYANG

WAYANGFIGUREN (KULIT, KLITIK EN GOLEK)

0 MATERIAAL

Leer (soort leer: karbouw, koe, hert, buffel, ander, onbekend)

Karton

Cassave (gethuk) of ander plantaardig materiaal

Hout (soort hout)

Textiel (batik, fluweel, etc.)

Haar (mensen, dieren – zo mogelijk welk dier, onbekend)

Metaal (sieraad: ketting, ring etc.)

Glas (kraal, glazen oog etc.)

Vezel (touw voor scharnierende delen gebruikt)

Vissenbot ('enkel' voor scharnierende delen gebruikt)

Plastic ('enkel' voor scharnierende delen gebruikt)

I UITERLIJK - MENSFIGUREN

JAVAANS

Cirebon

Bandung

Midden Java

Yogya

Solo

Klaten

Magelang

Oost Java

Madura

BALINEES

Noord Bali: West Buleleng (Banjar, Tampekan, bijv.), Midden Buleleng (Nagasepa, Sukasada, Singaraja),

Oost Buleleng (Tejakula, Bungkulan bijv.)

Zuid Bali: Badung, Tabanan, Karangasem, Gianyar, Bangli, Klungkung

Lombok

West Lombok

Oost Lombok/Sasak

STATUS

Tempel

Paleis

Kinderspeelgoed

Dalang

Toerisme

HOOFD

Gelaatstrekken

HOOFDTOOI

Kroon, laag
Kroon, hoog
Diadeem
Garuda mungkur
Hoofd
Helm
Tulband

HAAR

Krul naar binnen, 1
Krul naar buiten, 1
Krul naar binnen en buiten
Lang haar
Kort haar

OGEN

Ovaal, amandelvormig
Rechte lijn van onderen, boog van boven
Rechte lijn boven, boog onder
Kronkel lijn van boven, boog van onderen
Rond

OREN

Groot
Klein
Dierenoor (bijv. olifantsoor, paardenoor, varkensoor)
Oorsieraad in oorlel
Oorsieraad boven op
Oorsieraad achter oor

NEUS

Spits, klein
Groot
Omhoog stekend
Omlaag stekend

MOND

Dicht
Half open
Wijd open

TANDEN

Geen tanden zichtbaar
Kleine platte tandjes
Kleine driehoekige tandjes
Middelmatig grote, scherpe uitstekende hoektanden
Slagtanden, recht
Slagtanden, gekruld
Tand, omhoogstekend, op wang

HALS

Lang, schuin naar voren
Kort, recht

ROMP

Lengte van romp: lang, kort, dik, dun, krom, dikke buik, bloot

Kleding

Sjaal

Kastekoord

Ketting van kralen

bidsnoer

borstband

halssieraad

Ketting

Buikband

Sjerp

Rugvleugel

WAPEN

ARMEN

Bovenarmen, vast of beweeglijk

Onderarmen, vast of beweeglijk

Handen

Vingers

Nagels

Bovenarmbanden

polsbanden

BENEN

Wijdbeens

Dicht bij elkaar

Beweegbaar of onbeweegbaar

Knieversiering

Enkelbanden

Broek, lang

Broek, kort

heupkleed, kort

heupkleed, lang

heupkleed tussen benen opgetrokken

Sjerp

Buikband met gesp

Buikband zonder gesp

Afhangende ketting

Voeten

Schoenen

II TYPEN MENSFIGUREN

Koning

Koningin

Prins

Prinses

minister

Krijger, gewoon

Dienaarfiguren

Dorpsfiguren met en zonder ziekteverschijnselen

Mens van nu, bijvoorbeeld de dalang

Spook

Heks

Ziel, gestrafte in de hel

Antropomorfe dieren, bijvoorbeeld apen

Mensen met dierenhoofden, bijvoorbeeld olifantenhoofd, paardenhoofd, slangenhoofd

III BOMEN, PLANTEN, BLOEMEN

GUNUNGAN/KEKAYONAN/BABAT

Boom, decoratief

Helleboom, Kepuh

Struik

Bloem

IV VERVOERMIDDELEN

Kar

Koets

Fiets

draagstoel

V POTTEN, KOOKPOTTEN

Helleketel

Pot met bloemen

VI HUISRAAD

Huis

Tafel

Stoel

Krukje

Bed

Kist

Doos

VII BERGEN/ROTSSEN

Berg

Rots

VIII NATUURVERSCHIJNSELEN

Vuur

IX WAPENS

Kris,
Hakmes,
Lans,
Kanon
Geweer
Pistool
Lans
Mes
Drietand op steel
Pijl, glad
Pijl met slang
Boog

Etc.

X DIEREN

Apen
Paard - wild
Paard - gedomesticeerd met dekje, zadel, stijgbeugels, halster, bit etc.
Trekpaard voor kar, rijtuig
Olifant - wild
Olifant - gedomesticeerd met dekje, zadel, sieraden etc.
Varken - wild
Varken - gedomesticeerd
Tijger
Leeuw
Geit
Hond, jong
Hellehond

Etc.

XI VOGELS

Garuda familie
Garuda
Sempati
Jatayu
Vogel
Hellevogel
Haan, kip

XII SPECIALE OBJECTEN

Sigaret
Sigaar
Wondersteen
Ring
Pot met wijwater

XIII SIERADEN

Zitten altijd aan iemand of iets vast (vermelden en behandelen aan persoon of een dier als het poppen betreft).

NAMEN EN FAMILIERELATIES MAHABHARATA CYCLUS

5 PANDAWA BROERS, afstammelingen van Pandu.

Yudhishthira/Dharmawangsa, oudste zoon van Pandu en Kunti via god Dharma.

Arjuna, 3^e zoon van Pandu en Kunti via god Indra.

Bhima/Wrekodara, 2^e zoon van Pandu en Kunti via god Bayu.

Nakula en Sa(ha)dewa, tweeling, 4^e en 5^e zoons van Pandu en Madri, via de tweelinggoden de Aswin's.

Drupadi, dochter van koning Drupada, trouwt met alle Pandawa's door een misverstand.

Ouders:

Pandu = vader, koning van Hastina, Madri en Kunti, vrouwen van Pandu.

Zoon van Abiasa, koning van Hastina.

Gatotkaca, zoon van Bhima als Wrekodara en een demonische prinses, Arimbi.

Antasena/Antareja, zoon van Bhima als Wrekodara en een slangenprinses, Nagagini.

Kresna, koning van Dwarawati, incarnatie van god Wisnu.

100 Korawa's, afstammelingen van Kuru.

Dhrtarastra, zoon van Abiasa, halfbroer van Pandu. Werd na de dood van zijn vader koning van Hastina. Hij werd blind en deed toen afstand van de troon voor Pandu. Omdat de tak van Dhrtarastra afstamt van een zekere Kuru, noemen zij zich de Korawa's.

Suyodana/Duryodana, oudste zoon van Dretarastra, koning van Hastina. Heeft zwakke plek, blijkt dijbeen te zijn. Bhima vindt dat uit en doodt hem.

Baladewa, koning van Madura.

Dursasana, 2^e zoon van Dhrtarastra, vecht vooral tegen Bhima.

Karna, onwettig kind van Kunti en de zonnegod Surya. Hij kiest partij voor de Korawa's.

Durna/Drona, brahmaan, leraar van de Pandawa's en Korawa's. Kiest partij voor de Korawa's.

GODEN

Bhatara Guru, hoogste god, vierarmige Siwa, wit, rijdier is zeboe.

Bhatara Wisnu, groen of zwart gezicht.

Cintya, alleen op Bali, symbool van hoogste goddelijke principe, waaruit alle andere goden voortkomen.

Bayu, god van de wind en levensadem.

Indra, god van de regen.

Pamurtian Siwa en Wisnu, veelkoppige vormen van de goden, alleen op Bali.

BOOM/WERELDBOOM/LEVENSBOOM/SCENE AFSCHIEDER

Gunungan (Java), Kayon, kekayonan (Bali)

DIENAARFIGUREN

Java

Rechter partij:

Semar, 1^e van de dienaren, kort dik, zwart-wit, kain poleng, kan vliegen, soort god.

Petruk, zoon van Semar, bel om nek, haar van geit of ander dier op voorhoofd, amulet.

Bagong/Cepot, schaduw van Semar. Toen Semar door de goden naar de aarde werd gestuurd om de Pandawa's te beschermen, wilde hij niet alleen gaan. Schaduw in vorm van pop Bagong ging mee.

Gareng, zoon van Semar. Heeft een horrelvoet.

Linker partij:

Togog, dienaar no. 1 van de linker partij.

Sarawita/Sarahita, dienaar no. 2 van de linker partij.

Bali

Rechter partij:

Twalen, eigenlijk zelfde figuur als Semar; hij mocht in de godenwereld op het lotuskussen van Siwa zitten. Ging naar de aarde met makker Mredah om de Pandawa's te beschermen. Mredah/Wredah, 2^e dienaar.

Linker partij:

Delem, 1^e dienaar van de linker partij.

Sangut, 2^e dienaar; probeert altijd conflict te analyseren en geeft vaak de rechter partij gelijk.

RAMAYANA

Rechter partij:

Dasaratha, koning van Ayodhya, heeft drie vrouwen.

Rama, zijn oudste zoon van moeder Kesalya.

Bharata, 2^e zoon van andere moeder Kekasi.

Lakshmana, 3^e zoon, zijn moeder is Sumitra.

Sita, dochter van Koning Janaka van Mithila, trouwt met Rama; wordt gekidnapt door

Rawana, koning van Lanka.

Apen

Hanoman/Anoman/Hanuman, geestelijke zoon van god Bayu, zelfde stamboom als Bhima, kan vliegen.

Sugriwa, koning van de apen.

Subali, broer van Sugriwa, kidnapte Tara, Sigriwa's vrouw. Werd verslagen met hulp van Rama. Koning van grot Kiskinda.

Anggada, zoon van Subali en Tara.

Vogels

Jatayu(s), hoort bij groep vogels met magische krachten. Vriend van Rama's vader; probeert Sita te bevrijden.

Sampati, oudere broer van Jatayus.

Garuda, rijdier van Wisnu.

Linker partij:

Rawana, koning van Lanka, hij is een raksasa.

Kumbhakarna, zijn broer, slaapt 100 jaar, maar wordt op het laatst gewekt.

Wibhisana, zijn broer, kiest partij voor Rama.

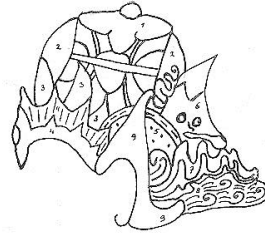
Surpanakha, zuster van Rawana.

Aksa, zoon van Rawana.

Megana/Indrajit, zoon van Rawana.

WAYANG BALI-HOOFDTOOIEN-WAYANG PARWA & RAMAYANA

Kronen

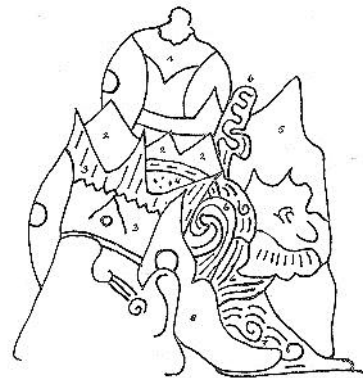

Kroon „candi kurung“
Deze kroon heet „candi kurung“ (mand-kroon) en is alleen voor goden bestemd. Hij bestaat uit de volgende onderdelen:

1. candi - kroon
2. kurung - achterstuk van de kroon, lett. „mandje“
3. sekar taji - sierpunten
4. patitis - diadeem van goud, bezet met edelstenen
5. tajug - sierplaat
6. garuda mungkur - kop van de garudavogel.
Dient om boze invloeden af te weren
7. ronron - slippen van stof
8. haar
9. coerseraad

candi kurung, model Krambitan, Zuid Bali, door dalang en poppenmaker Pan Robin

voorbeeld poppen uit het paleis, Puri Gede in Krambitan

Kroon „candi agung“ (grote kroon)
Deze kroon wordt door goden en vorsten gebruikt.

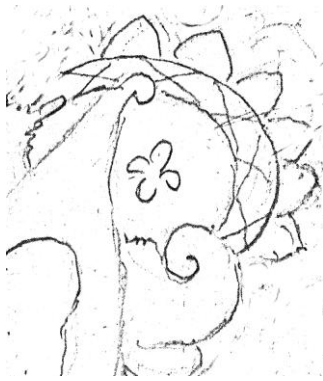
1. candi - kroon
2. sekar taji - sierpunten
3. patitis - diadeem van goud
4. tajug - sierplaat
5. garuda mungkur - vogelkop
6. ronron - slippen van stof
7. haar

candi agung, model Krambitan, Zuid Bali, door dalang en poppenmaker Pan Robin

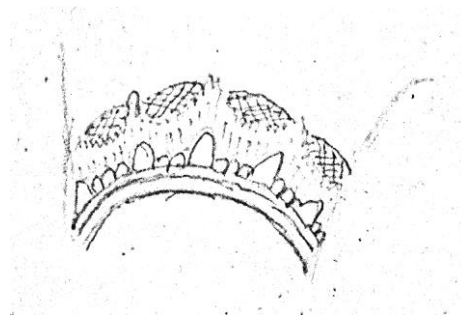
voorbeeld poppen uit het paleis, Puri Gede in Krambitan

taji-stekels, hanenspooren, mesjes die aan hanenspooren gebonden worden

tajug-stervormig zijstuk, ook wel trenggana= ster, genoemd

tajug

sekar taji

patitis- diadeem, gecombineerd met kroon

model Krambitan, getekend door

dalang-poppenmaker Pan Robin

sejar taji, hanenspoor ornament, voorkomen in paren, links en rechts uitstekend boven diadeem

model Krambitan, getekend door dalang-poppenmaker Pan Robin

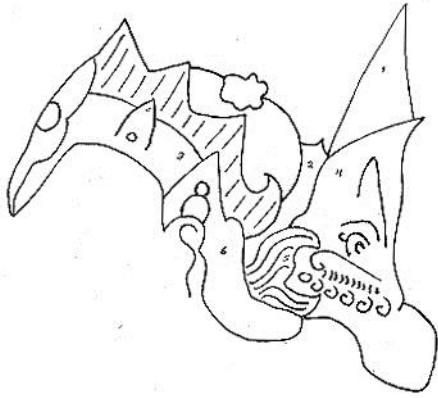

candi rebah, detail

hoofdtooi candi rebah, omgevallen poortvleugel (slaat op de grootste uitstekende punt)

gecombineerd met diadeem en ornament van naar achter kijkende leeuwenkop en trois quarts

getekend door dalang-poppenmaker Pan Robin, Krambitan

Kroon voor prinsen en reuzinnen „candi rebah” (ongevallen)

1. candi rebah - omgevallen
2. gelung - halfronde band van goud
3. patitis - diadeem
4. garuda mungkur - vogelkop, hier éénogig
5. ronron - slippen van stof
6. oorsieraad

complete versie kroon candi rebah met diadeem, slippen van textiel, gouden band en vogelkop ornament, oor met oorsieraad boven op het oor.

Tekening H. Hinzler, naar wayangpop uit Krambitan

gelung kekendon, los opgebonden haar omwikkeld met hoofddoek, voorzien van achteruit kijkende vogelkop ornament; diadem, textiel slippen, sieraad boven op oor

Pan Robin, Krambitan

gelung klopung, hoog opgebonden haar met hoofddoek, stervormig sieraaj (tajug), diadeem, sekar taji, kleedslippen, sieraad boven op oor.

Klopung=bladschede van een kokosboom

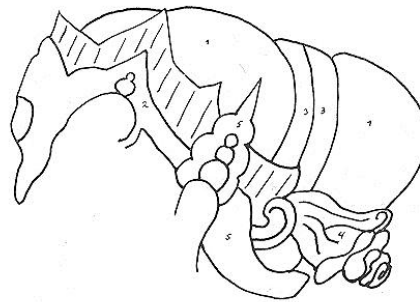
Pan Robin, Krumbitan

gelung kekelingan, hoofddoek, haarwring naar boven opgerold, gecombineerd met vogelkop sieraad, diadeem, textiel slippen, sieraad boven op oor.

Bijvoorbeeld bij figuren in de Panji verhalen

Tekening Made Kanta, Kamasan

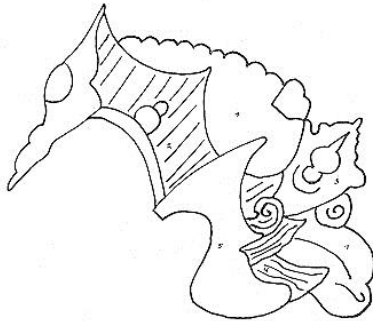

Tek. 6 „Kupa” voor ministers, raadgevers van een vorst, legeraanvoerders

1. kupa - hoofddoek
2. patitis - diadeem
3. gelung kupa - halfronde, gouden band om de kupa
4. ronron - slippen van stof
5. oorsieraad, met juwelen bezet

gelung kupa, hoofddoek gebonden om opgebonden haar, gecombineerd met diadeem, textiel slippen en sieraad boven op oor. Voor ministers, raadgevers van vorst, legeraanvoerders

Pan Robin, Krumbitan

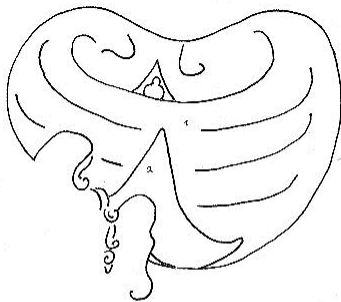
„Kupa” voor minsters en wijzen

1. kupa - hoofddoek
2. patitis - diadeem
3. cuda manuk - gouden band met vogelmotief
4. ronron - slippen
5. oorsieraad

hoofddoek, kupa, om opgebonden haar in klein knotje op achterhoofd, vogelmotief sieraad, diadeem en oorsieraad, voor ministers en wijzen

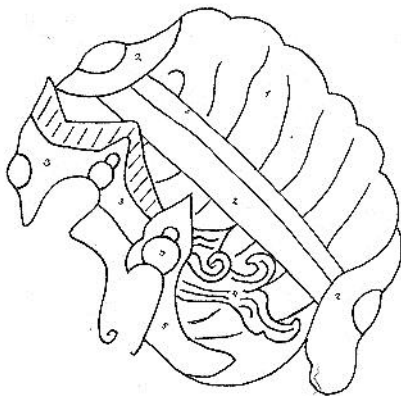

udeng-udengan, eenvoudig om hoofd gebonden doek, slippen, sieraad boven op oor

- „Kupa”, speciaal voor weduwe Kunti
1. kupa - hoofddoek
 - 2.. oorsieraad

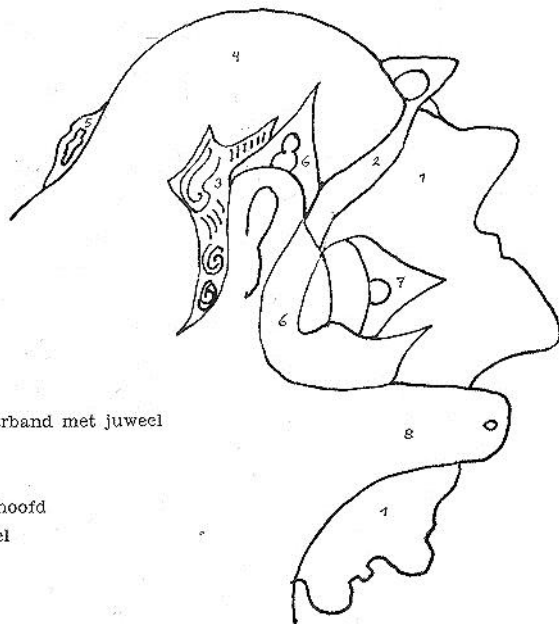
hoofddoek, als tulband om hoofd gewonden; specifiek voor weduwes of nonnen
naar wayangpop uit Krambitan, Zuid Bali

- „Kétu”, priesterhuts voor asceten, sommige goden, goddelijke raadgevers, zieners
1. Kétu - muts
 2. gelang - band van goud, met edelstenen versierd
 3. patitis - diadeem
 4. ronron - slippen
 5. coorsieraad

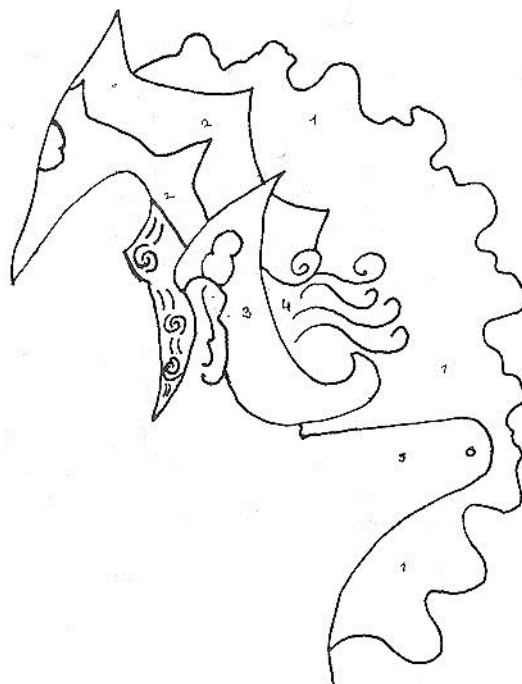
tulband, bestaande uit om hoofd gewonden stof, bijeengehouden door een band van goud met edelstenen in een zetting. De tulband kan ook hoog zijn, zonder band, of nog lager uitgezakt met meerdere gouden banden

HAARTOOIEN

1. lang, krullend haar
2. gelung - gouden haarband met juweel
3. haarlok
4. kaal voorhoofd
5. plukje haar op voorhoofd
6. oorsieraad met juweel
7. haarsieraad
8. schouder

haar en hoofdtooi voor oudere krijger, kaal voorhoofd

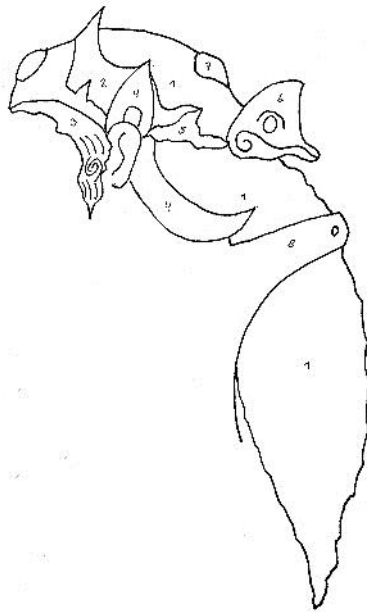
1. lang, krullend haar
2. patitis - diadeem
3. oorsieraad met juweel
4. ronron - slippen
5. schouder

lang haar, gekruld, jonge krijger

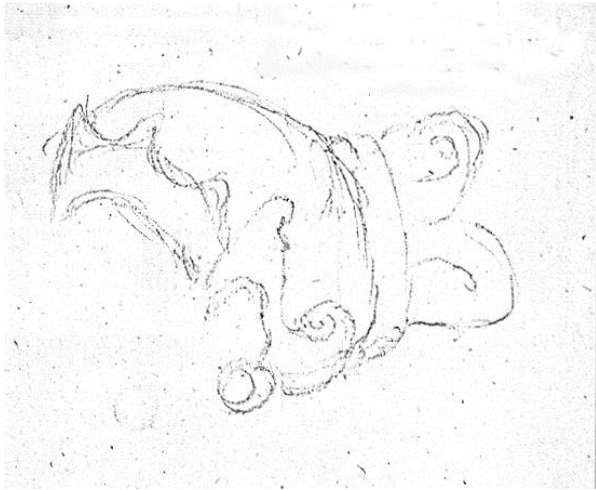
1. lang, krullend haar
2. plukje haar op het voorhoofd
3. haarlok bij oor
4. oorsieraad met juweel
5. gelung - gouden haarband
6. garuda mungkur - vogelkop
7. schouder

lang haar, gekruld, haarband, reuzin (raksasi)

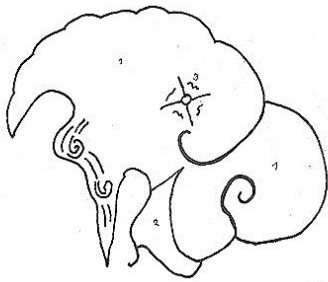
1. lang, golvend haar
2. patitis - diadeem
3. lokjes bij het voorhoofd
4. oorsieraad met juweel
5. ronron - slippen
6. garuda mungkur - vogelkop
7. bloem
8. schouder

lang glad of beetje golvend, bij jonge prinsessen

gelung condong, haar opgebonden op achterhoofd, vastgehouden door een band; diadem, oorsieraad. Hoofdtooi voor dienaressen

tekening Pan Robin, Krambitan

Haardracht van Darmawangsa

1. haar met wrong
2. oorsieraad
3. juweel

naar binnen gekrulde haarwring, specifiek voor Dharmawangsa

gelung sepit urang, haarwring met kleine kuif op voorhoofd en grotere kuif op achterhoofd, die doet denken aan een opgekrulde garnaal (=urang in het Balinees, udang in het Javaans), gecombineerd met juweel voorstellende vogelkop of leeuwenkop zonder onderkaak, diadeem, textielslippen en sieraad boven op oor.

Voor prinses

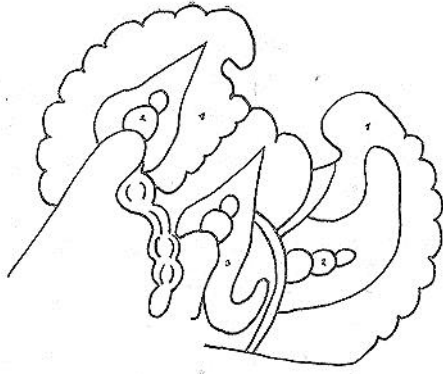
Pan Robin, Krumbitan

gelung buana lukar, kleine kuif op het voorhoofd, grotere op achterhoofd, maar de punten van beide kuiven staan ver van elkaar, specifiek voor Bhima. Gecombineerd met kleine diadeem, ster motief, tadjug en sieraad boven op oor en oorhanger.

Buwana=wereld; lukar=logemaakt, omschreven door Van der Tuuk als: losgemaakt haarwringfatsoen.

Tekening Made Kanta, Kamasan

„Apit urang”, haardracht van jonge prinsen

1. apit urang - „gebogen garnaal”, naar elkaar gebogen lokken
2. sekar mas - gouden juweel
3. oorsieraad

gelung apit urang, of sepit urang, sekar mas, voor hele jonge prinsen, Krambitan, Z. Bali

OORSIERADEN

anting-anting, hanger

gondala, hanger

subeng, oorplug

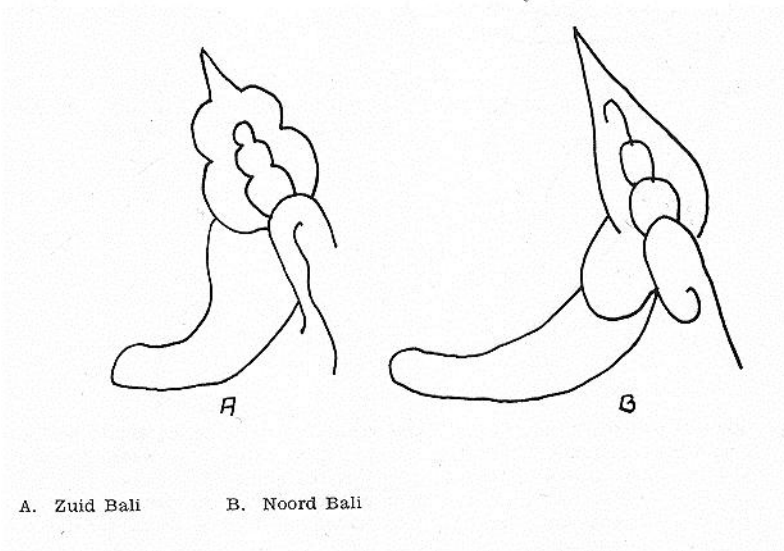
tindik, ooring

door oorlel, gewoon

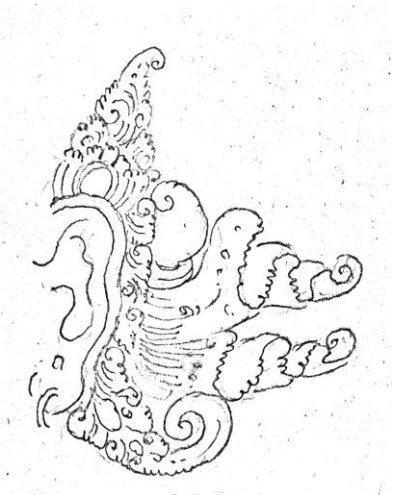
door oorlel, deftig

dames

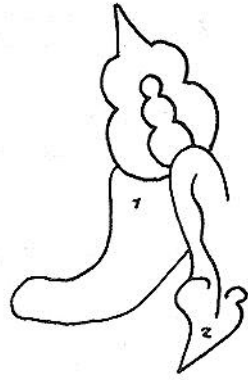
tekeningen Made Kanta, Kamasan

verschillend Zuid en Noord Balinese bovenoorsieraden

bovenoorsieraad met textiel slippen voor mannen,
tekening Pan Robin, Krambitan

1. oorsieraad, ook wel eens sekar taji genoemd
2. anting-anting - oorhanger

sekartaji bovenoor sieraad met anting-anting hangers in oorlel bij dames, Z. Bali, Krambitan

NEK EN ROMP

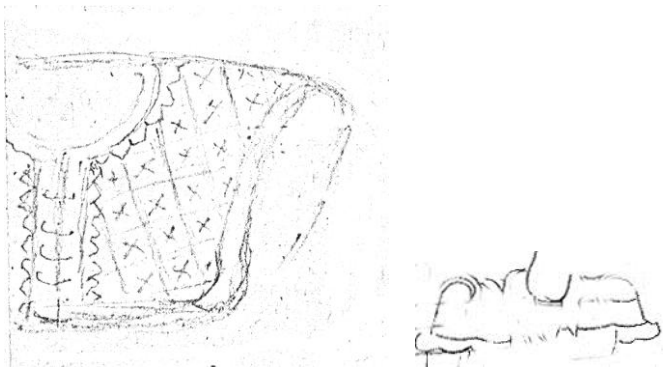
badong, halssieraad, voor mannen en vrouwen van stand

tekening Pan Robin, Krambitan

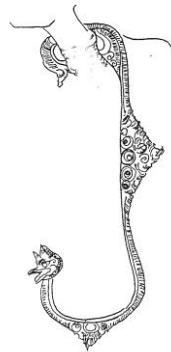
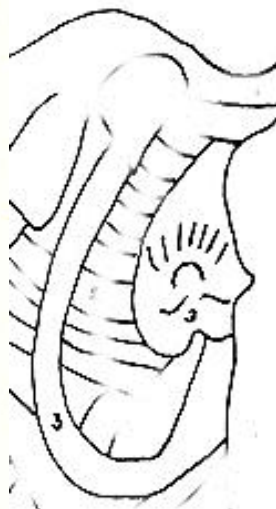
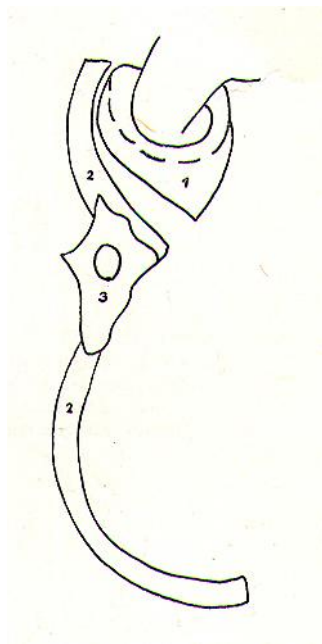
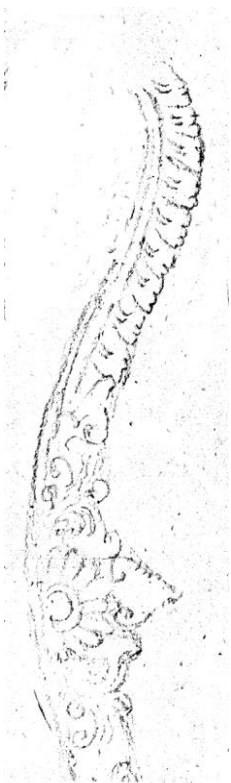

bahuraksa of kilat bahu, schouderbeschermers, voor heren van stand

tekening Pan Robin

bolero, sesimping; tekening Pan Robin

nagaratna, nagawangsul,

nagaratna met juweel

nagaratna met gesyleerde vogelkop

slangachtig kastekoord afhangend

van nek met juweel

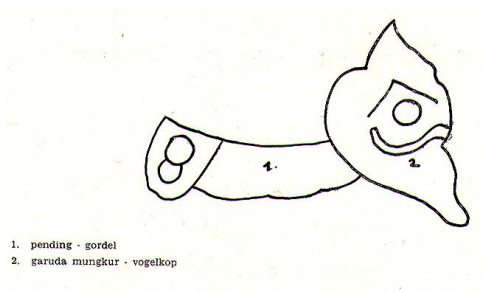
tekening Pan Robin, Krambitan

tekening H. Hinzler

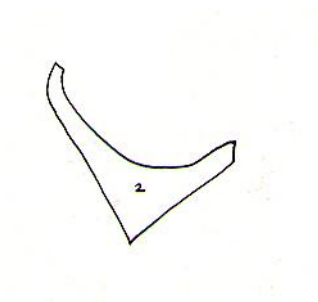
tekening Kamasan

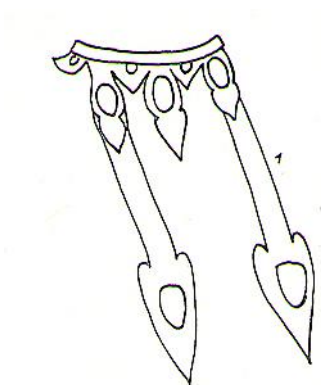
pekek, gordel van
vrouwelijke bedienden

pending, gordel van goud met gestyleerde vogelkop
adel

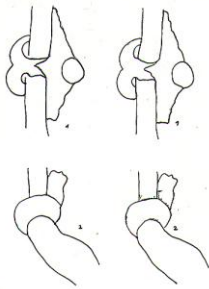
srawé, driehoekig schild (soort schaamschort) voor vorsen of vorstinnen of prinsessen, klein model

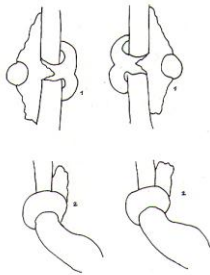
slabir, gordel met omlaaghangende kettingen, voor adel
wayangpoppen uit Krumbitan, tekening H. Hinzler

ARM- EN BEENSIERADEN

Armsieraden Zuid Bali
 1. bovenarmbanden, naar voren gericht 2. polsbanden, naar voren gericht

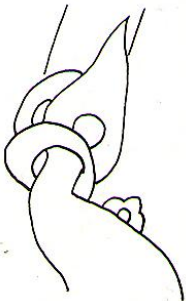

Armsieraden Noord Bali
 1. bovenarmbanden, van elkaar af gericht 2. polsbanden, naar voren gericht

81

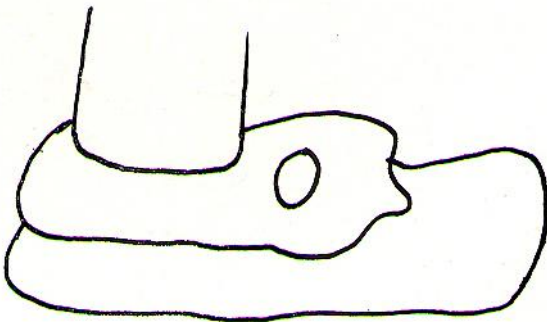
verschil in richting bovenarmsieraden Z. en N. Bali

gelangkana, polsband, Z. Bali

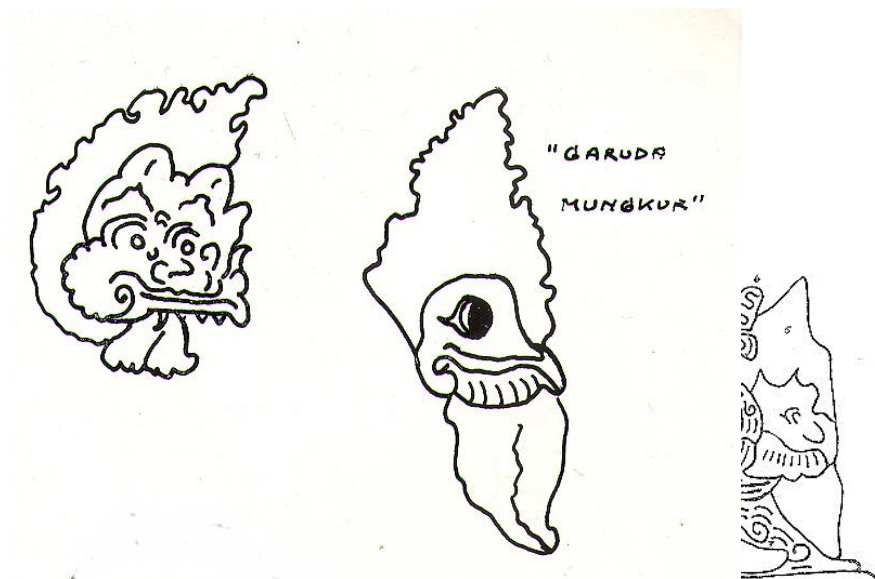

dubbele gelangkana, Kamasan

gelang, voetring, Z. Bali

AMULETTE MET VOGEL- OF DIERENKOP

leewenkop, aan kronen, haar of gordels garudavogelkop aan kronen

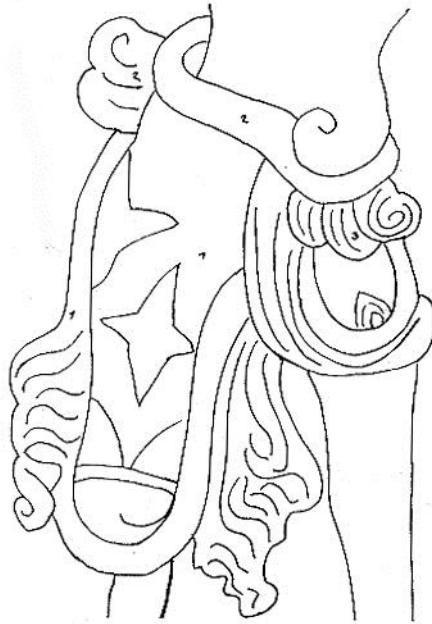

olifantenkop, aan gordels

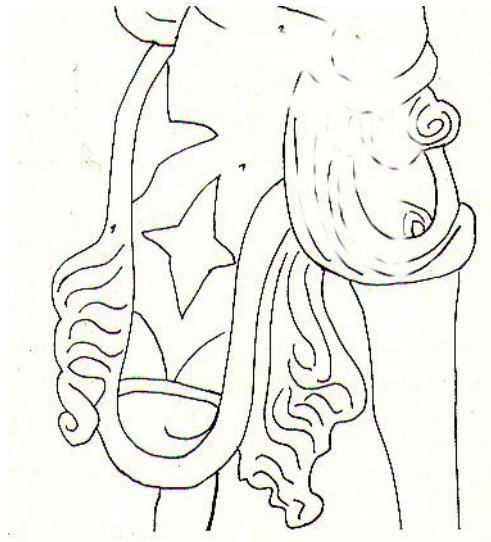
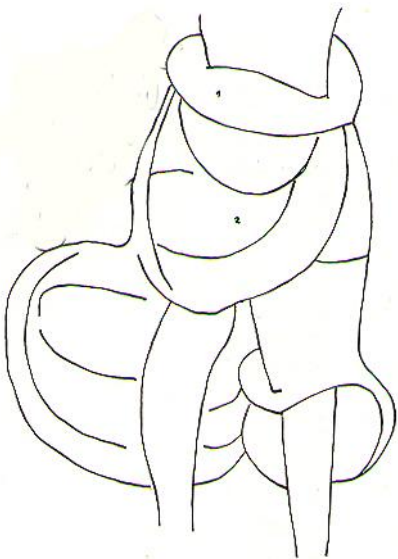
WAYANG BALI – KLEDING – WAYANG PARWA & RAMAYANA

„Kain kancut”, gedragen door jonge prinsen, krijgers

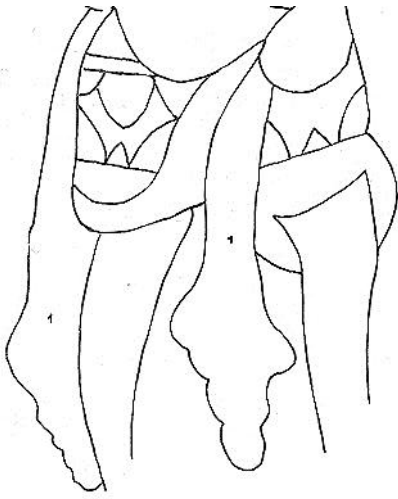
1. kain kancut - opgeschorte kain
2. kembang waru - sjerp om de heup
3. sabuk - korte doek om middel

Zuid Bali, Krumbitan

kain kancut, opgeschorte kain, jonge prinsen, Zuid Bali, Krumbitan

kain kancut, opgeschorte kain, krijgers

Kleding van jonge prinses of nimf

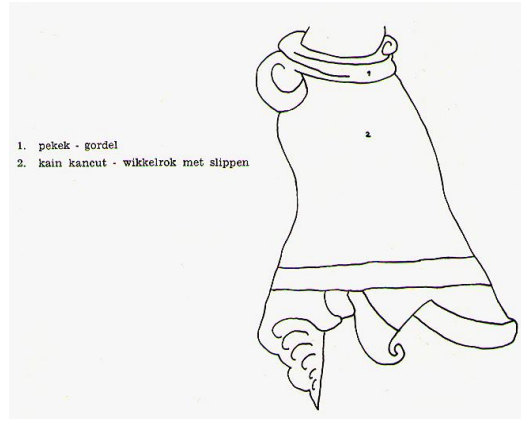
1. semayut - slambiran - sjerp
2. slimpet - lange smalle reep stof, die om het bovenlichaam gewonden wordt
3. nagaratna met garuda mungkur - kastekoord met vogelkopsieraad
4. srawé - schild van goud
5. kancut - slippers
6. kain - wikkelrok

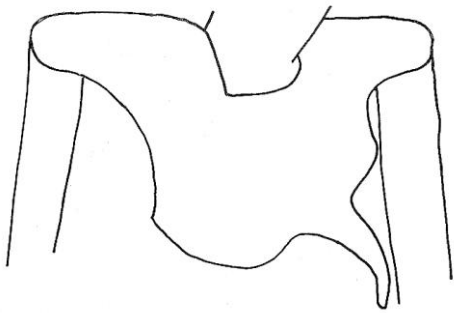
complete set, Z. Bali

kain, prinsessen, nymfen

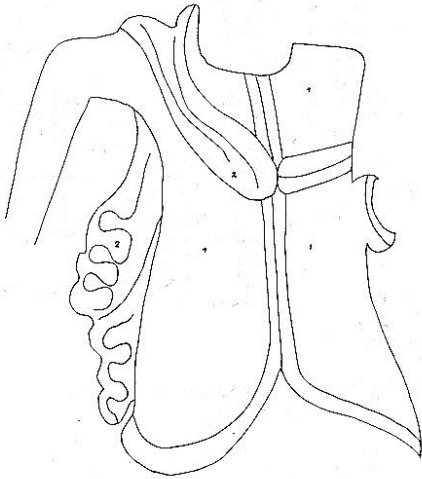
kain, vrouwelijke bediendes

„Baju“, jasje, gedragen door jonge prinsen of vorsten als zij asceese doen

Bali, Krumbitan

jasje met korte mouwen, gedragen door asceen, jonge prinsen, Zuid

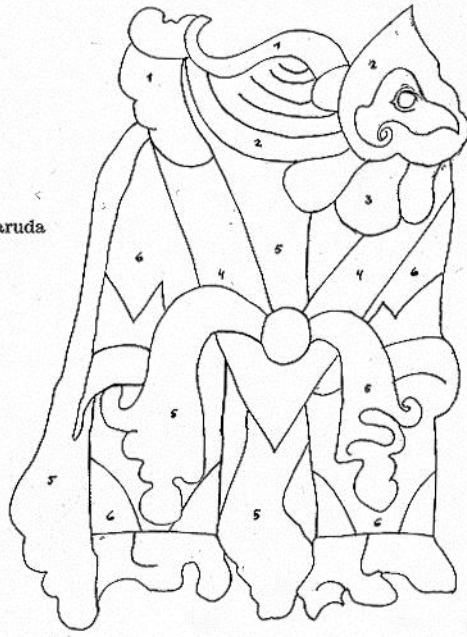
gedragen door asceten, priesters

Zuid Bali, Krumbitan

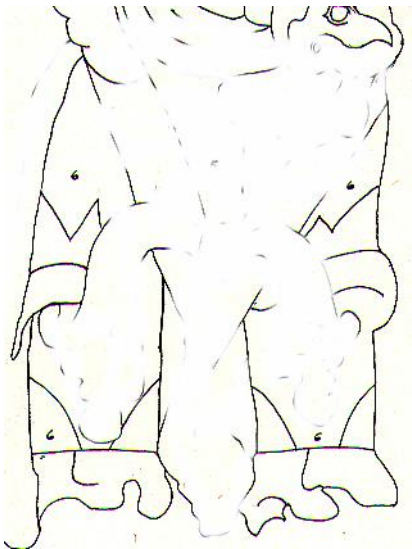
kalambi, jasje met lange mouwen, en sjerp, semayut over schouders

Broek en kain, gedragen door vorsten, goden, sommige asceten, zieners

1. kembang waru - soort sjerp
2. pending - gouden gordel met garuda mungkur
3. sabuk - korte doek om middel
4. sawé - schild van goud
5. kancut - opgeschorte kain
6. jalèr - lange broek

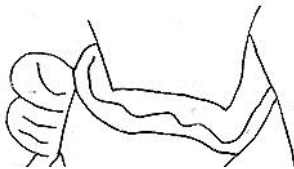

complete set

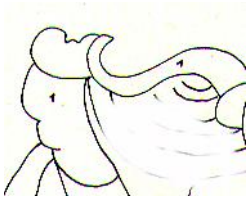

jalèr, lange broek, soms gedragen door vorsten en goden

model Zuid Bali, Krambitan

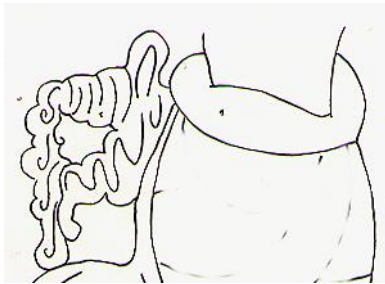
kembang waru, sjerpknoop gedragen door jonge prinsen

kembang waru, slerpknoop voor vorsten

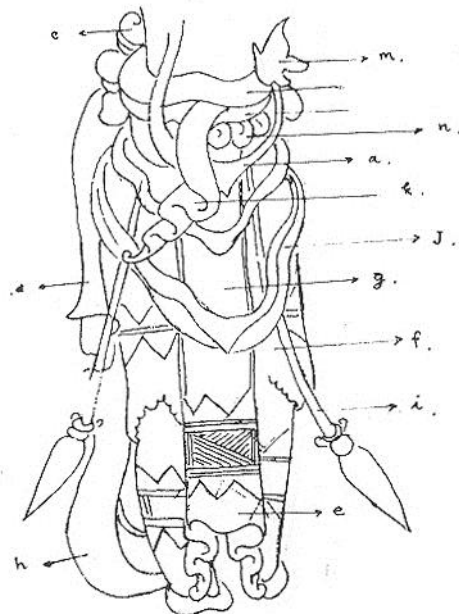
kembang waru, slerpknoop bij krijgers

kembang waru, slerpknoop jonge prinsen

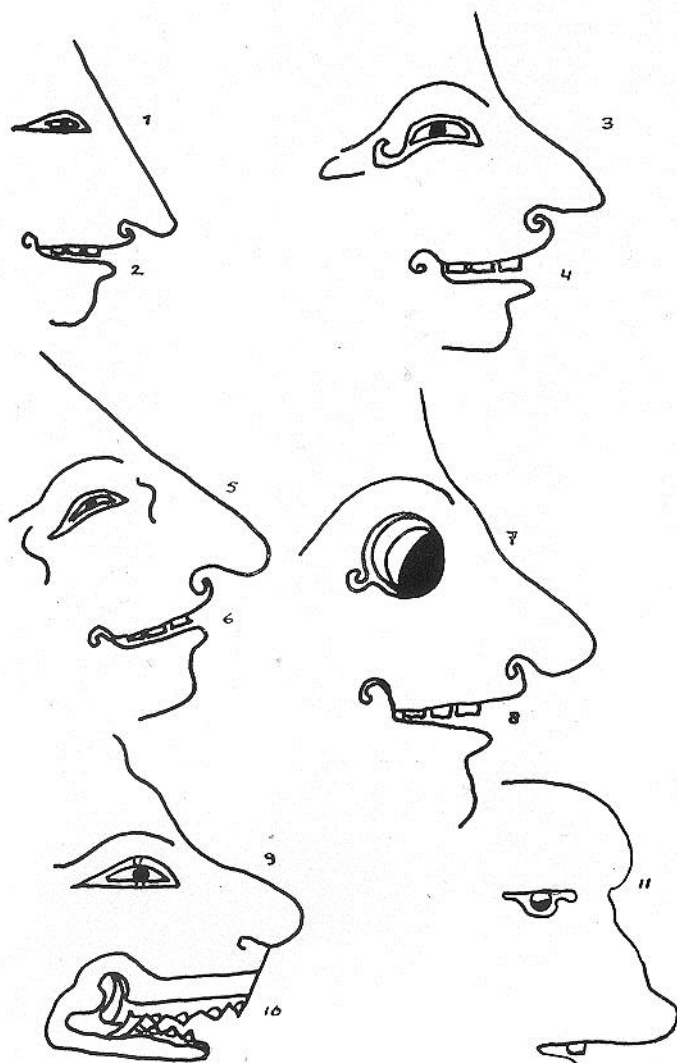
(kembang waru = bloem van de waruboom, Hibiscus tileaceus)

- a. Naga wangsul
- b. Ikat pinggang (pepetet).
- c. Jejebug
- d. Angkeb bulet
- e. Tanggun kancut
- f. Jaler (celana).
- g. Kancut
- h. Bulet
- i. Oncer
- j. Lambih dara
- k. Tangun sabuk
- l. Lipatan kancut
- m. Karangan waduk
- n. kembang waru.

onderkleding, heren, tekening Made Kanta, Kamasan

OGEN

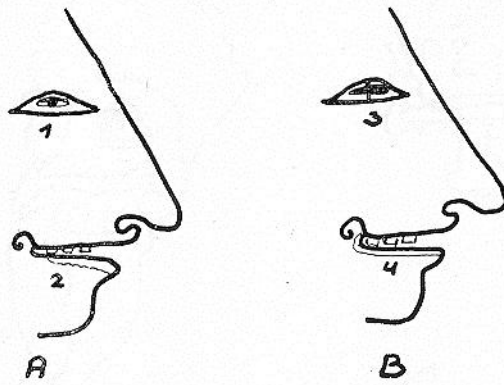

Tek. 1

GEZICHTEN EN OGEN

1. oog van iemand met een „fijn” karakter
2. mond van iemand met een „fijn” karakter
3. oog van een grover type, „ganze-oog” genaamd
4. mond van een grover type
5. „ganze-oog”
6. gewone mond
7. staar oog
8. mond van een grover type
9. „ganze-oog”
10. demonmond
11. oog van dienaar Twalèn

tekening H. Hinzler, naar voorbeelden poppen uit Krambitan.

Mond en ogen

A. Zuid Bali

1. oog met oogwit en pupil

2. alleen de voorste helft van de onderlip is rood geverfd, met een zwarte rand

B. Noord Bali

3. oog is geheel zwart

4. hele onderlip is rood geverfd

verschillen mond en ogen Zuid en Noord Bali

mata memadi, amandelvormig oog, verfijnd

tekening Made Kanta, Kamasan

mata stri, vrouwelijk oog, tekening Made Kanta, Kamasan

mata sipit, spleetoog, tekening Made Kanta, Kamasan

mata bulet, rond oog, tekening Made Kanta, Kamasan

de ogen van Bhima hebben rode randen, mata tuhu-tuhu (KBNWB)

NEUZEN

irung istri mancung, spitse vrouwenneus, tekening Made Kanta, Kamasan

irung memansan, verfijnde neus, tekening Made Kanta, Kamasan

irung kekerasan, beetje grove neus, spits, tekening Made Kanta, Kamasan

irung raksasa, demonenneus, tekening Made Kanta, Kamasan

irung naga, slangenneus, tekening Made Kanta, Kamasan

apenneus, tekening Made Kanta, Kamasan

MONDEN

cangkem istri, verfijnde mond, voor vrouwen of vrouwelijke types

cangkem manis, verfijnde mond, bovenlip beetje opgekruld, verfijnde heren

cangkem kras, robuste types mond, dikke gekruld bovenlip

cangkem danawa, demonisch type mond met grote hoektand

cangkem raksasa, demonenmond met slagtanden boven en onder

cangkem kera, apenmond

slangenmond

SNORREN

kumis memanis, snor van verfijnd type

kumis kekerasan, snor van niet verfijnd type

kumis tua, snor van oude man

kumis aèng, snor van griezels

BALI- FIGUREN UIT WAYANG GAMBUH – MALAT VERHALEN

Zij dragen 'Oud Javaanse' haardracht, kleding en sieraden

vorst

prins

jonge prinses, bijvoorbeeld Panji

prins

iets oudere prins

prins

prins, niet zo verfijnd

legeraanvoerder

assistant, oudere man

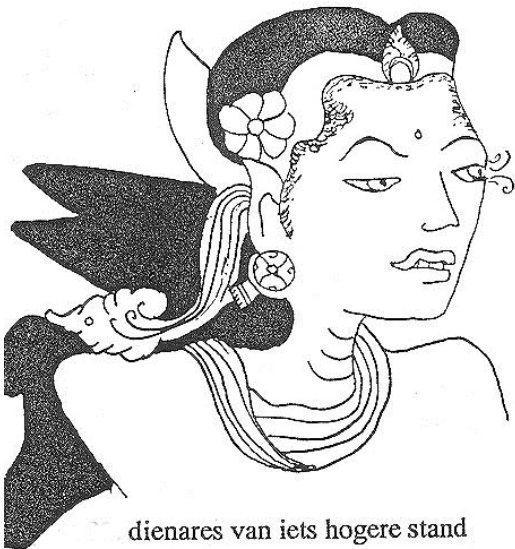

figuur van lage stand

prinses

prinses

dienares van iets hogere stand

WAYANG IN JAVA EN BALI

NAAM

Ringgit (Oud Javaans, Javaans, Balinees), iets met ribbeltjes rand, pop met kartelrand

Wayang (Oud Javaans, Javaans, Balinees) = pop, week uit Wuku kalender; figuur/mens met krom lichaam; awayang, speler met ringgit figuren. Later wordt wayang in verband gebracht met bayang = schaduw.

Oudste vermeldingen in inscripties van Java

840 AD, Kuti, Oost Java, koperplaten. Koning Hariwangsoetunggadewa, land gift voor religieuze stichting. Ringgit opvoering. Er is wel een klein probleem: de oorkonde is blijkens de colophon op de platen herschreven in de Majapahitse tijd (begon in 1292). Maar dan is er nog de steeninscriptie, Penampihan I, van 898 AD, uitgevaardigd door koning Balitung, waarop "ringgit" vermeld wordt.

Oudste vermelding in inscripties van Bali:

Oorkonde op koperplaten van Bebetin A1, 896 AD, uitgevaardigd door koning Anak Wungsu n.a.v. oprichting tempel voor Hyang Api: parbwayang; Tengkulak, 1023 AD, Koning Dharmawangawardhana, ringgit in opsomming van potsenmakers.; Timpag, koperplaten, rond 1072 AD, koning Jayapangus: ringgit in opsomming van potsenmakers.

Materiaal: In het Oud Javaanse gedicht Arjunawiwaha (begin 11^e eeuw, Koning Erlangga), Canto V,9: mensen kijken naar wayang, ringgit. De pop, ringgit, beweegt, huilt, is bedroefd, grappig. De kijker weet dat de pop gemaakt/uitgebeiteld (inukir) is van walulang, dat is huid van een beest, leer.

Op basis van deze passage wordt ervan uitgegaan dat eer oudste figuren van leer waren. Poppen van hout zijn in ieder geval pas na 1600 ten tijde van de sultanaten op Java gemaakt. Op Bali is geen traditie van wayangpoppen van hout, op een enkele afstudeervoorstelling van leerling van conservatorium in Denpasar in de jaren 90 na.

Speler: misschien in de oudste inscripties heette hij een awayang, in veel latere teksten (Kuntiyadnya, Malat, Wangbang Wideya, rond of na 1600 AD gecomponeerd) wordt pas dalang gebruikt.

Dalang in Bali: hij wordt ingewijd als priester (door een brahmaanse pedanda), samen met zijn vrouw (mawinten), zodat hij wijwater mag maken na afloop van een voorstelling, of zonder voorstelling bij bepaalde ceremonies.

Bali: als iemand in wuku wayang is geboren, wat ongunstig is, kan hij alleen door een wayangvoorstelling en wijwater van een dalang verlost worden; als iemand een gewelddadige dood (salah pati) gestorven is, kan de ziel van hem of haar alleen door een speciale voorstelling en speciaal wijwater van een dalang gereinigd worden.

Modern in Java en Bali: voor dalang leren op een conservatorium. Maar op Bali mag je dan geen wijwater maken en ben je geen priester; je speelt alleen als entertainer, bijvoorbeeld tijdens een festival, een fair en voor toeristen, niet bij een ceremonie.

Toneeltoestel: iets om poppen in te steken. Bali: gedebong, pisangsam; scherm, alleen als er met een lamp wordt gespeeld.

Java: altijd met scherm. Scherm op Java: stof om houten frame. Wel worden pisangstammen gebruikt om de poppen in te steken.

Bali: overdag en in tempel tijdens ritueel zonder scherm, alleen met draad die om 2 takken van dapdap boom is bevestigd. Zo'n voorstelling heet wayang lemah; lemah = dag, overdag.

Lamp: Bali: echte olielamp; diverse modellen afhankelijk van regio.

Het vuur en de olie van de lamp zijn essentieel bij het bereiden van wijwater na afloop van de voorstelling door de dalang. De middelste stok van de pop, katik, wordt in vuur en olie gedoopt, daarna in beker waarin het wijwater gemaakt wordt. Bij een festival kan wel eens van een elektrische lamp gebruik gemaakt worden door een 'moderne' dalang. Dalang Cengk Blong en sinds kort (2010) zijn leerling Dalang Karbit uit Tabanan bijvoorbeeld gebruiken een groot aantal elektrische lampen, vaak met gekleurd licht. Cenk Blong en karbit treden alleen op voor de Televisie, bij fairs en festivals. Zij maken geen wijwater, omdat zij niet zijn ingewijd als dalang door een brahmaanse priester.

Java: elektrische lamp.

OORSPRONG

India, door Indiërs in gebieden in ZO Azië geïntroduceerd met het Hindoeïsme.

In Indonesië: wayang in Java, Bali (oud) en later in delen van Indonesië waar Javanen of Balinezen invloed hadden: Madura, oost Lombok, Kalimantan, Suriname (via java), west Lombok (Bali). Vanaf 1965 ook in transmigratie gebieden in Sulawesi bijvoorbeeld.

WIJWATER BALI

Eigenlijk het belangrijkste van een voorstelling bij rites de passage. Gemaakt bij ceremonies voor mensen en doden. Wijwater wordt (hoeft niet door dalang) over 'slachtoffer' gesprenkeld.

Mensen die gewelddadige dood zijn gestorven, of in de verkeerde week zijn geboren kunnen alleen verlost worden met een wayangvoorstelling.

Wanneer iemand geen geld heeft voor een voorstelling kan hij volstaan met het laten maken van het wijwater, vooral bij gewelddadige dood (salah pati).

REPERTOIRE

Oudste repertoire en waarschijnlijk oorspronkelijkste: Mahabharata en Ramayana. Speelt zich in India af. Poppen hebben Indiase kleding. Later, na 13^e of 14^e eeuw?, ook verhalenstof die zich in Java afspeelt. Calon Arang, Kala, Malat. Poppen hebben Javaanse kleding. Nog later: Moslim verhalen: Menak, Amir Hamzah. Poppen hebben Javaanse en Arabische kleding. Pas in 1920 dierfabels verwerkt tot wayangverhalen, wayang Kancil, door een dalang uit Solo. Het was een experiment, dat niet lang heeft stand gehouden in Solo. In 1986 begon Ledjar Subroto uit Yogyakarta met wayang Kancil.

WANNEER GESPEELD

Bij rites de passage (Java, huwelijk, besnijdenis vooral, Bali, driemaandsdag, 1^e verjaardag baby, huwelijk, doden en zielen rituelen), ceremonies voor goden (Bali) en demonen (Bali), inwijding van priester (resiyadnya). Bij exorcistische rituele (ruwat).

Thema van het opgevoerde verhaal sluit aan bij aard van de ceremonie.

Dus: bij huwelijk verhaal over huwelijk; bij tandenvijlen verhaal over pijn; bij godenceremonie iets over goden; bij dodenritueel iets over dood, etc.

NIEUW REPERTOIRE

Experimenten, vooral op Bali, met wayang Dyno en wayang dierverhalen/Tantri (door dalang Widya uit Sukawati), wayang babad/genealogie, wayang listrik (dalang Sidja uit Bona in samenwerking met Amerikanen). Op Bali bij nieuw repertoire: geen wijwater; niet gespeeld bij dodenritueel; kan wel bij huwelijk, of bij 'staatsaangelegenheid', bijvoorbeeld voorlichtingscampagne, onafhankelijkheidsdag, herdenking puputan. In hotels voor toeristen korte voorstellingen, op Java en Bali.

STRUCTUUR VAN VOORSTELLING

Atijd zelfde structuur, onafhankelijk van het verhaal.

Opening/intro, waarin wereld van wayang geschapen wordt

Vaste scenes: audiënties, op reis, liefdes scene, gevechten

Vaste verhaalstructuur: audiëntie minister – koning. Koning is bedreefd. Wat scheelt eraan? Er is een probleem (iemand geschaakt, aanval vijand; bijzonder object moet gezocht voor en ritueel of om zieke beter te maken). Hoe moet probleem opgelost? Bespreking van plan. Koning delegeert macht. Minister, prins moet op zoek. Op reis naar andere streek/ander land om vijand, prinses of object op te sporen. Via bos. In bos zijn wilde dieren, demonen en spoken. Kleine gevechten. Eerst tussen lagere. Zodra die dood zijn of uitgeschakeld zijn, gevecht tussen hogere. Zodra die dood zijn weet men wie overwint. Zelden gevecht tussen de hoogste figuren in de hiërarchie. Publiek loopt al weg zodra het weet wie overwint. Einde verhaal. Happy end wordt nooit vertoond.

Bali: dalang gaat wijwater maken na afloop.

MUZIEK

Spel begeleid door orkest.

Java: gamelan pelog en slendro, alle verhalen

Bali: orkest afhankelijk van regio, dag of avond wayang, en repertoire.

Parwa (Mahabharata): N. Bali altijd 2 gender wayang, Z. Bali bij dag wayang 2 bij avond wayang 4 gender wayang. Bij Ramayana 4 gender en gong, cengceng: batel orkest; bij gambuh: gambuh instrumenten: gumanak, suling, etc.

Javaanse dalang geeft tempo, wisselen melodie, stoppen aan door tikken met hamertje tegen metalen bladen of houten kastje; Balinese dalang heeft capala, hamer, tussen grote teen en andere tenen en in hand (hij heeft dus 2 hamers). Roffelt tegen zijwand van kist, aan buitenkant met voethamer, aan binnenkant met hamer in linker hand.

POP PEN

Oorspronkelijk plat, van leer (zie AWW tekst). Later op Java, waarschijnlijk in tijd van de sultanaten: poppen die wat 3 dimensionaler zijn: wayang klitik en wayang golek. Niet op Bali.

Stijl van de figuren wordt: wayangstijl genoemd. Gestyleerd. Java nu anders, langgerekter. dan Bali nu. Java vroeger: waarschijnlijk zoals op de reliëfs van de tempels van Jago (13^e eeuw) en Panataran (14^e eeuw) in Oost Java. Poppen Bali van nu: lijken nog veel op die van de reliëfs van Java.

Java: veranderd in de tijd van de sultans. Reliëf in Surocolo, bij Bantul, uit 1724 met Ganesa figuur erop. In kronieken van sultanaten in M.Java wordt ook vermeld dat sultans speciale poppen/vormen laten ontwerpen bij voorstellingen.

UITERLIJK, HIERARCHIE, KARAKTER - ICONOGRAFIE

Goden, boze goden, koningen/innen/prinsen, prinsessen = satria; generaals = wesya; priesters = brahmana, gewone mensen = sudra; bijzonder: dienaren/panakawan/panasar. Zij zijn de link met de mensen van nu; zij dragen 'Javaanse' of 'Balinese' kleren. Zij zijn vaak gedrongen, of dikke figuren, met rare neuzen, bochels, horrelvoet, bulten, die ziekten voorstellen. (struma enzo). Zij kunnen de 'waarheid' vertellen, intrigeren, manipuleren en adviseren. Zij kunnen ook over dingen van het heden praten: politiek, voorlichtig, dorpsroddels.

HOOFD: ogen, neus, mond, tanden, slag tanden, beharing

TORSO: nek, borst, breed, smal, beharing

BENEN; dik, dun, voeten ver of dicht bij elkaar

HANDEN; gebaren: vuist, wijzend, spreken

Combinaties: karakter van de pop: manis (liefelijk), kras (grof, sterk), galak (wild, demonisch).

KLEDING: in overeenstemming met hiërarchie en afkomst; Indiaas, Javaans, buitenlands; wrap arounds; soms bolero, jasje, later ook broeken; indische stoffen (cinde zijde, patola)

SIERADEN: in overeenstemming met hiërarchie; diadeem, kroon, sieraden aan oren, nek, hals, bovenonderarm, enkels, middel, gordel

HAARTOOI: kuif, dubbele kuif (gelung sepit urang), knot, kuif met lang haar, lang haar, erg krullend lang haar; paardenstaart; kaal met 1 pluimpje.

SCHOEISEL: Java, bij priesters/moslim priesters

HOOFDDEKSELS: kroon, tulband, kap/helm

RANG, HIËRARCHIE te zien aan uiterlijk: koning met kroon, prins met kuif op voorhoofd, lang haar, sepit urang etc. Veel sieraden.

Dienaren: dik, weinig kleding, geen sieraden of bloem in oor/haar.

Karakter: mond, fijne of uitstekende tanden, slag tanden, amandelvormige of bolle ogen; weinig of veel lichaamshaar, benen dicht bij elkaar of wijd uiteen. Stem: verfijnde piepstem, of rauwe donderstem.

DANS

Bali: dienaren Sangut, Twalen hebben karakteristieke dans als ze opkomen.

WAYANG KIST

Poppen zitten in speciale houten kist met deksel. Java, Bali: verschillend formaat.

TAAL

Java: Javaans; ouderwets Javaans, vooral bij citaten van gedichten

Bali: helden/hogere stand spreken Oud Javaans/kawi, dienaren spreken Balinees (hoog en laag), in toeristenvoorstellingen Engels, Indonesisch etc. Citaten uit klassieke gedichten in Oud Javaans (Kakawin), of uit 19^e en 20^e eeuwse gedichten in het Balinees (Geguritan) als pop opkomt, vooral voor het eerst opkomt. Java: minder citaten uit gedichten; nooit uit Oud Javaanse gedichten.

BELANGRIJKE FIGUUR

Boom/geboomte, Java: gunungan; Bali: kekayonan, babat. Dalang scheidt wereld met bewoners/goden, mensen, voor begin voorstelling;

Boom ook gebruikt om overgang naar nieuwe scene aan te geven; als toneel rekwisiet: berg, groot object, etc.

OFFERS/BANTEN

Op Bali heel belangrijk. Dalang kan niet spelen zonder offers: voor scherm, gender, poppen, dalang, goden en demonen. Bij bijzondere voorstellingen (dodenritueel, reiniging van iemand geboren in wuku wayang) heel veel, dure offers.

Offers bestaan uit etenswaar, vruchten, rokerij/sirih voor goden/kosmos/demonen, opgediend in gevlochten bakjes van palmblad, bloemen, vruchten, drank/sterke drank

DUUR VOORSTELLING

Java: kan wel 6 uur duren. Climax pas na 12 uur 's avonds, daarvoor lang rustig. Muziek wisselt van toonschaal.

Bali: wayang lemah zolang als de priester officieert, ongeveer 30 tot 45 minuten; wayang wengi: 2 tot 5 uur. Meestal pas laat, begonnen, na 9 uur 's avonds. Tegenwoordig speelt de Balinese dalang niet zo lang, maximaal 2 uur. Een pretvoorstelling voor toeristen of tijdens festival duurt 45 minuten tot 1 uur.

POPPEL VERDEELD IN PARTIEN

Linker partij: slechte, verliezende partij, komt gezien vanuit de dalang van links op; Rechter partij: goede, winnende partij, komt van rechts op. Toeschouwers die tegenover de dalang zitten, zien dus alles in spiegelbeeld. Kijker weet altijd wie tot goede en wie tot slechte partij hoort. Ook door de dienaarfiguren: goede partij: Java: Semar, Petruk, Gareng, Bagong; goede partij Bali: Twalen en Mredah. Op Java zijn ook nog twee dienaressen van prinsessen beroemd: de dikke Limbur en de dunne Cangik. Slechte partij Java: Togog en Sarawita.

Slechte partij Bali: Delem en Sangut. Meer dienaarfiguren in Java dan in Bali, maar wel altijd ten minste 2 per partij. Handig, als je de dienaarfiguren kent, weet je altijd welke prins of prinses tot welke partij hoort.

Stichting Het Poppenspe(e)lmuseum (ANBI)
Poppenspe(e)lmuseum Musée de Marionnettes et de Guignol
Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL

T.: +31(0)578 - 63 13 29/56 02 39 F: +31(0)578 - 56 06 21

www.poppenspelmuseum.nl www.poppenspel.info www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl
info@poppenspelmuseum.nl